

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-2. С. 382-388.

УДК 343.977

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИ ПРОВЕДЕННІ КОМІСІЙНИХ ТА КОМПЛЕКСНИХ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

Дондик Г. П.

*Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
м. Дніпропетровськ, Україна*

У статті проводиться теоретичне дослідження ступеня розробки на загальнотеоретичному та практичному рівні проблематики проведення комплексної та комісійної судових експертиз з погляду особливостей застосування спеціальних знань, процесуального значення, повноважень і відповідальності експертів, застосовуваних ними спеціальних методів.

Ключові слова: експертиза, комісійна експертиза, комплексна експертиза, висновок, експерт, дослідження.

Актуальність проблеми підтверджується ступенем недостатності розробки на теоретичному і практичному рівні критеріїв розмежування комісійної і комплексної експертизи та законодавчої регламентації цих видів експертиз.

Мета статті – розглянути особливості процесу дослідження при проведенні комісійної та комплексної судової експертизи; розкрити специфіку реалізації поставлених на експертизу завдань на первинному, аналітичному, завершальному етапі вказаних видів експертиз.

Аналіз наукових джерел і публікацій. Теоретичним підґрунтям для розкриття теми дослідження проведення комплексної та комісійної експертиз стали праці Орлова Ю. К., Виноградова І. В., Россинської К. Р., Сахнової Т. В., Петрухіна І. Л., Арсенєва В. Д., Коваленка А. Г. та інших науковців.

Експертним є дослідження, яке проводить експерт у кримінальному, цивільному, господарському або іншому виді процесу за завданням правоохоронних органів. Воно полягає у вивченні експертом за дорученням суду, слідчого та інших правоохоронних органів речових доказів й інших матеріалів із метою встановлення фактичних даних та обставин, які мають значення для правильного вирішення справи. Воно є основою судової експертизи, яка є засобом отримання доказів (ч. 1 ст. 101 Кримінально-процесуального кодексу України) [1].

Проблематикою проведення комплексної та комісійної експертиз опікувались такі вчені, як Орлов Ю. К., Виноградов І. В., Россинська К. Р., Сахнова Т. В., Петрухін І. Л., Арсенєв В. Д., Коваленко А. Г. та інші науковці, з погляду особливостей застосування спеціальних знань, процесуального значення, повноважень і відповідальності експертів, застосовуваних ними спеціальних методів.

Кримінально-процесуальне законодавство України не оперує термінами «комплексна експертиза» і «комісійна експертиза». У ст. 101 КПК України передбачено

можливість призначення кількох експертів та визначено в загальних рисах їх права й обов'язки. Водночас у Кримінально-процесуальному законодавстві немає критеріїв розмежування вказаних видів експертиз. Проте необхідність законодавчої регламентації цих видів експертиз дуже важлива, оскільки комплексна та комісійна експертизи мають свою специфіку як за призначеннями, похідними від особливостей об'єктів дослідження, котрі потребують застосовувати різні сфери знання або участь кількох фахівців однієї галузі, так і за повноваженнями і відповідальністю експертів.

Виходячи зі змісту названих видів експертиз, необхідно з'ясувати сутність і відмінні риси комплексної та комісійної експертиз.

Щодо визначення комплексної експертизи, то тривалий час сама її правомірність піддавалася сумніву. У 50–60-і роки минулого сторіччя вчені-процесуалісти рішуче заперечували можливість існування комплексних експертиз [2, с. 217]. Маскутов І. Х. висловлював думку на користь заборон їх проведення [3, с. 108]. У працях Селіванова М. О., Петрухіна І. Л., Шляхова О. Р. та інших було доведено правомірність і необхідність проведення комплексної експертизи [4; 5], й увагу привернули проблеми, пов'язані з її визначенням і змістом. Однак і дотепер деякі автори вважають комплексну експертизу різновидом комісійної за такою формальною ознакою, як участь в її проведенні кількох експертів [6].

До основних підходів визначення природи комплексної експертизи належать наступні: 1) участь експертів різних спеціальностей [7; 8; 9]; 2) застосування кількох галузей знання до дослідження одного об'єкта (тих самих об'єктів) [10; 11].

Комплексна експертиза проводиться у випадку, коли завдання не можна вирішити засобами одного виду експертизи (трасологічної, судово-медичної тощо), а також шляхом послідовного чи одночасного проведення окремих експертиз.

Тобто характерними рисами комплексної експертизи є такі: а) наявність ситуації, з'ясування якої потребує застосування не менше двох різних галузей знань; б) вирішення експертних задач вимагає взаємодії декількох індивідуальних компетенцій експерта чи об'єднання зусиль фахівців різних галузей, синтезу знань; в) потреба у спільно проведеному дослідженні, що не виключає окремого вивчення спільного об'єкта дослідження; г) складання спільного висновку за результатами досліджень, проведених усіма експертами [12, с. 43-44].

Комплексна експертиза – це дослідження об'єкта, здійснюване експертами різних спеціальностей для вирішення питань, суміжних для різних видів експертиз. При цьому кожен експерт вивчає лише певні властивості й ознаки об'єкта на базі тих спеціальних знань, досвідченою особою в яких він є. Знання, на основі яких експертами різних, але суміжних спеціальностей робиться спільний висновок, мають міжгалузевий характер, вони взаємопроникні, і це дозволяє експертам спільно вирішувати експертну задачу, критично й осмислено використовувати дані, отримані експертом іншої спеціальності [13, с. 265].

Такий характер дослідження обумовлений спільністю предметів й об'єктів для різних галузей знань. В основі цієї спільності лежить як загальний зв'язок явищ об'єктивної реальності, так і взаємне використання методів дослідження, термінологічного і понятійного апаратів.

Прикладом може слугувати наявність загальної галузі пограничних знань, що відносяться до криміналістичних і судово-медичних аспектів дослідження слідів

пострілу. Вогнепальні ушкодження на тілі людини вивчаються судовими медиками. Але ознаки ушкодження, заподіяного саме вогнепальною зброєю, сліди близького пострілу, встановлення напрямку і дистанції пострілу є предметом знань фахівців в області судової балістики. Повноцінне рішення експертної задачі, що стосується вогнепального ушкодження на тілі людини, можливе тоді, коли фахівці двох різних класів експертиз – криміналістичної і судово-медичної – обізнані про їх можливості, володіють інтегрованими знаннями в області судової балістики.

Комплексна експертиза може здійснюватися в таких формах: 1) одним експертом, який володіє спеціальними знаннями в декількох галузях і використовує ці знання під час проведення експертизи; 2) кількома експертами, кожен з яких представляє одну з галузей знання [14, с. 87-90].

Багато процесуалістів заперечує можливість проведення комплексної експертизи одним експертом на тій підставі, що в такому разі не потрібно особливої процесуальної регламентації. Однак такій формі притаманні всі основні ознаки комплексної експертизи, так як для розв'язання поставлених перед експертизою питань необхідна поінформованість у певних, відносно вузьких галузях, через що у проведенні комплексної експертизи бере участь кілька фахівців [5, с. 152].

Комплексна судова експертиза, вважає Селіванов М. О., проводиться також експертом, що використовує при складанні власного висновку висновок іншого експерта, обґрунтований даними із суміжної галузі знання [15, с. 7]. Однак у запропонованій формі висновок робиться експертом одноосібно, без участі того експерта, результати досліджень якого він використовує. Процесуально ці експертизи оформляються окремо, як самостійні. У цьому разі повністю не враховується така головна ознака, що характеризує комплексну експертизу, як складання спільного синтезованого висновку експертами різного фаху, що є комплексом послідовно проведених експертиз.

Крім того, деякі вчені вважають, що при проведенні комплексної судової експертизи застосовуються суміжні галузі знання [16, с. 34-38]. Як правильно зауважив Арсеньєв В. Д., різномірний і «різнокласовий» характер «складових» експертиз не дає підстави характеризувати використовувані при їх проведенні спеціальні знання як «суміжні», тому що в загальній системі наукових (у тому числі експертних) знань вони далеко не завжди будуть такими [17, с. 71].

Таким чином, комплексна експертиза призначається за необхідності одночасного застосування спеціальних знань кількох різних сфер науки, мистецтва, техніки чи ремесла і взаємодії кількох експертів різних спеціальностей та їх індивідуальних компетенцій.

При призначенні комплексної експертизи на первинному етапі, ознайомившись із представленими матеріалами і поставленими питаннями, група експертів, яким вона доручена, визначає стратегію і тактику майбутнього дослідження – послідовність проведення приватних досліджень і черговість застосування методів.

На аналітичній стадії окремих досліджень здійснюється отримання різномірної інформації про властивості об'єктів та умови, за яких ці властивості виникли або змінилися. На цій стадії вирішуються проміжні завдання, підпорядковані вирішенню загальної задачі експертизи.

На завершальній стадії реалізується функція інтеграції, тобто здійснюється узагальнення результатів окремих досліджень і різномірної інформації з метою вирішен-

ня головної задачі експертизи. На цій стадії об'єднуються знання й досвід експертів різних спеціальностей.

Специфікою останньої, завершальної стадії є необхідність формування єдиного, цілісного уявлення про властивості об'єкта на основі інтеграційної оцінки різномірної інформації, отриманої під час дослідження об'єкта з різних позицій і методами різних експертних знань. Необхідно мати на увазі, що здійснюється не просте підсумовування отриманих даних, різномірної інформації, а її синтез та інтеграція.

Формування загального висновку є результатом взаємодії експертів у ході всього дослідження, а не просто складання їх досліджень. Цей процес багато в чому залежить від міри спільності використовуваних знань, від того, чи володіє цими знаннями кожен з експертів, від їх кваліфікації, досвіду.

Тобто для комплексної експертизи характерним є проведення дослідження в межах різних родів і класів експертиз; участь у проведенні такої експертизи експертів різних спеціальностей або вузьких спеціалізацій і розділення функцій між ними; спільне формування висновку експертами різних спеціальностей або профілів підготовки.

Після закінчення роботи експертів, що виконували комплексну експертизу, можуть скластися наступні ситуації: комісія експертів має єдину думку і формує загальний висновок; експерт або частина експертів із комісії не вважають себе достатньою мірою компетентними, щоб оцінити висновки експертів іншої спеціальності (у такому разі остаточний висновок формується експертами, що вважають себе обізнаними, на основі висновків інших експертів); члени комісії вважають, що узагальнений висновок неможливий, й експерти кожної спеціальності складають самостійні висновки.

На відміну від комплексної, при проведенні комісійної експертизи не потрібне використання спеціальних знань різних галузей.

Комісійна експертиза призначається тоді, коли для встановлення якої-небудь обставини залучаються два і більше фахівці однієї галузі знання (однієї спеціальності) через складність експертних задач.

Експерти, які входять до складу комісії, досліджують ті самі об'єкти для розв'язання тих самих питань. Якщо вони одержать один результат, то складається загальний висновок, що підписується всіма експертами. Якщо ж між ними виникають розбіжності, експерт, не згодний з іншими експертами, складає окремий висновок. Дозволяється подання й декількох колективних висновків, кожний з яких підписується групою експертів, котрі додержуються єдиної думки [18, с. 56-57].

Охарактеризовані відмінності викликають деякі особливості взаємодії і відповідальності експертів при складанні висновку, що не враховує чинне законодавство.

Експерт, не згодний із висновком інших експертів, об'єктивно може скласти окремий висновок тільки у випадку, коли йдеться про застосування спеціальних знань у тій же галузі, в якій він компетентний. Отже, окремий висновок можливий лише при комісійній експертизі. При комплексній експертизі експерт, не згодний із висновками інших експертів, може підписати лише свою дослідну частину, однак скласти на цій підставі окремий висновок є недоцільним. Комплексна експертиза тим і відрізняється від комісійної, що вимагає одночасного залучення знань із кількох галузей [14, с. 85]. Крім того, на практиці поширені випадки, коли різні спеціальні знання настільки пе-

реплітуються у процесі комплексного дослідження, що виділити, відокремити, окремо викласти висновки кожного експерта важко, а іноді просто неможливо [5, с. 147].

Таким чином, питання процесуальної відповідальності експертів, не згодних із висновками інших експертів, при комплексній та комісійній експертизах розв'язуються по-різному. При комплексній експертизі такий експерт має право не підписувати спільного висновку; він підписує лише свою дослідну частину. А отже, й юридичної відповідальності за висновок експерт не несе. При комісійній експертизі експерт, не згодний із висновками інших експертів, складає окремий висновок, за який несе повну відповідальність.

Комісійна експертиза мало чим відрізняється від звичайної. Її специфіка обумовлена лише участю в дослідженні одного об'єкта (однієї групи об'єктів) кількох фахівців однієї спеціальності. Комплексна експертиза припускає одночасне використання різних спеціальних знань для вивчення одного об'єкта (однієї групи об'єктів) із метою встановлення одного досліджуваного факту. Потреба в комплексній експертизі обумовлюється наявністю всіх зазначених ознак.

Комісійна експертиза призначається в тих випадках, коли проведення дослідження вимагає спеціальних знань декількох експертів одного профілю через складність об'єкта, незвичність зміни його властивостей та інших обставин.

Особливість процесу проведення комісійної експертизи полягає в тому, що на експерта-організатора (провідного експерта) покладається координація діяльності комісії, визначення послідовності роботи з об'єктами, забезпечення їх збереження, дотримання термінів виконання експертизи, контакти із суб'єктами, що призначили експертизу, вирішення поточних організаційних питань.

За результатами роботи комісії робиться загальний висновок із поставлених перед експертами питань. Якщо за результатами проведених досліджень думки експертів не співпадуть, то у разі виникнення розбіжностей кожен з експертів, що брали участь у проведенні судової експертизи, робить окреме дослідження з питань, що викликали розбіжності. Таке положення виходить із головного принципу експертної діяльності – незалежності експертів, який повинен дотримуватися неухильно, у тому числі і під час роботи комісії експертів [13, с. 267].

При цьому варто звернути увагу на недостатнє використання можливостей комплексних і комісійних судових експертиз. Аналіз практичної діяльності слідчих та експертних підрозділів доводить, що слідчими вкрай рідко призначаються комплексні експертизи під час розслідування злочинів, що є значним недоліком процесуального характеру.

Наприклад, для встановлення фактів вчинених зловживань під час розслідування розкрадань зерна виникає необхідність в експертному дослідженні не лише самої продукції, але й різних ботанічних домішок до неї внаслідок протравлення ядохімікатами, часток ґрунту тощо. У такому випадку доцільно провести комплексі дослідження з призначення таких експертиз: 1) судово-біологічної для дослідження групової належності рослинних об'єктів; 2) судово-хімічної для встановлення відповідності хімічних домішок об'єктів дослідження з хімічним складом ґрунту; 3) агротехнічної для встановлення виду сільськогосподарської продукції, її сорту, року врожаю, умов та порядку посіву, збирання врожаю, умов зберігання та обробки зерна; 4) в окремих

випадках ґрунтознавчої; судово-економічної для визначення правильності ведення бухгалтерського обліку на підприємстві, достовірності даних обліку, суми шкоди, нанесеної діями посадових осіб, тощо.

Висновок. Особливості процесу дослідження при проведенні комплексної судової експертизи обумовлені спільністю предметів та об'єктів для різних галузей знань, взаємне використання методів дослідження, термінологічного і понятійного апаратів, у зв'язку з чим проводяться дослідження в межах різних родів і класів експертиз експертами різних спеціальностей або вузьких спеціалізацій, які формують спільний висновок. Судова комісійна ж експертиза призначається у зв'язку зі складністю експертних задач і має свої особливості в результаті проведення дослідження двома й більше фахівцями однієї галузі знання, їх взаємодією і відповідальністю експертів при складанні висновку, що не враховує чинне законодавство.

Список літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10, 11-12, 13. – Ст. 88.
2. Рахунов Р. Д. Теория и практика экспертизы в советском уголовном процессе / Р. Д. Рахунов. – [изд. 2-е]. – М. : Госюриздат, 1953. – С. 217.
3. Маскутов И. Х. О регламентации порядка производства судебных экспертиз / И. Х. Маскутов // Вопросы кодификации советского права. – 1960. – Вып. 3. – С. 108.
4. Селиванов Н. Комплексная судебная экспертиза / Н. Селиванов // Соц. законность. – 1962. – № 11. – С. 37-40.
5. Петрухин И. Л. Экспертиза как средство доказывания в советском уголовном процессе / И. Л. Петрухин. – М., 1964. – С. 143-163.
6. Шляхов А. Р. Судебная экспертиза: организация и проведение / А. Р. Шляхов. – М., 1979. – С. 75-79.
7. Орлов Ю. К. Правовые вопросы комплексной экспертизы / Ю. К. Орлов // Сов. юстиция. – 1978. – № 13. – С. 14.
8. Россинская Е. Р. Судебная экспертиза в уголовном, гражданском, арбитражном процессе / Е. Р. Россинская. – М. : Право и Закон, 1996. – 224 с.
9. Тертышник В. М., Слинко С. В. Теория доказательств : учебное издание / В. М. Тертышник, С. В. Слинко. – Х. : Арсис, 1998. – 256 с.
10. Надгорный Г. М. Взаимодействие наук при производстве судебной экспертизы / Г. М. Надгорный // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1968. – Вып. 5. – С. 128.
11. Арсеньев В. Д., Заболоцкий В. Г. Использование специальных знаний при установлении фактических обстоятельств уголовного дела / В. Д. Арсеньев, В. Г. Заболоцкий. – Красноярск, 1986. – С. 83.
12. Шиканов В. И. Комплексная экспертиза и ее применение при расследовании убийств / В. И. Шиканов. – Иркутск, 1976. – С. 43-44.
13. Россинская Е. Р. Теория судебной экспертизы : учебник / Е. Р. Россинская, Е. И. Галяшина, А. М. Зинин ; под ред. Е. Р. Россинской. – М. : Норма: ИНФРА-М, 2011. – 384 с.
14. Орлов Ю. К. Процессуальные проблемы комплексной экспертизы / Ю. К. Орлов // Актуальные вопросы теории судебной экспертизы. – 1976. – Вып. 21. – С. 87-90.
15. Селиванов Н. А. Справочник следователя / Н. А. Селиванов. – 1990. – Вып. 3. – С. 780.
16. Яковлев Я. М. К вопросу о комплексной криминалистической и судебно-медицинской экспертизе / Я. М. Яковлев // Вопросы криминалистики и судебной экспертизы. – 1962. – Сб. 1. – С. 34-38.
17. Арсеньев В. Д. Процессуальные проблемы комплексной судебной экспертизы / В. Д. Арсеньев // Теоретические вопросы судебной экспертизы. – 1981. – Вып. 48. – С. 71.
18. Орлов Ю. К. Производство экспертизы в уголовном процессе / Ю. К. Орлов. – М., 1982. – С. 56-57.

Дондик А. П. Особенности процесса исследования при производстве комиссионных и комплексных судебных экспертиз / А. П. Дондик // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-2. – С. 382-388.

Статья посвящена теоретическому исследованию степени разработки на общетеоретическом и практическом уровне проблематики проведения комплексной и комиссионной судебных экспертиз, определения понятий комиссионной и комплексной экспертиз и их сравнительному анализу. Осуществляется анализ юридической литературы по исследованию реализации поставленных на экспертизу заданий на первичном, аналитическом, завершающем этапе указанных видов экспертиз. Обоснованно, что особенности процесса исследования при проведении комплексной экспертизы обусловлены общностью предметов и объектов для разных областей знаний, взаимным использованием методов исследования, терминологического и понятийного аппаратов, в связи с чем проводятся исследования в пределах разных родов и классов экспертиз экспертами разных специальностей или узких специализаций, которые формируют общий вывод. В отличие от комплексной особенности процесса исследования, при проведении комиссионной экспертизы определяются сложностью экспертных задач, которые решаются двумя и больше специалистами одной отрасли знания.

Ключевые слова: экспертиза, комиссионная экспертиза, комплексная экспертиза, вывод, эксперт, исследование.

FEATURES OF RESEARCH PROCESS IN CONDUCTING COMMISSION AND COMPREHENSIVE FORENSIC EXAMINATION

Dondyk H. P.

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipropetrovsk, Ukraine

In this article is performed a theoretical study on the degree of development of general theoretical and practical level issues and commission a comprehensive forensic examination, in terms of features the application of special knowledge, procedural meaning, powers and responsibilities of experts used their special techniques. Specified on the importance of legal regulation and commission a comprehensive examination of the presence of their specificity as the destination, derived from the characteristics of the objects of study that require the use of different spheres of knowledge or participation of some experts the same industry, and by the authority and responsibility of experts.

The author analyzes the legal literature on definitions and commission a comprehensive forensic examination and comparative analysis. Thus, the characteristic of complex expertise include: conducting research within the different genera and classes of examinations, participation in the conduct of such examination of experts of various disciplines or narrow specialization and the division of responsibilities between them, sharing an opinion by experts of different specialties or training profiles. In contrast to the complex during the commission of examination is not required to use specialized knowledge in various industries. Commission examination because of the complexity of expert tasks assigned to two or more professionals to one branch of knowledge (a specialty) to establish the circumstances of the case studied.

The specific realization of the set objectives for examination at the initial stage (and study the question, the strategy and tactics of the study), analytical (obtaining diverse information about the properties of objects, solving the backend), final (summarizing the results of studies to address the main task expertise) stages these types of examinations.

It is grounded that the characteristics of the research process conducting a comprehensive forensics due to common objects and objects for different fields of knowledge, mutual use of research methods, terminology and conceptual apparatus. In connection studies are held within different genera and classes examinations by experts of various disciplines or narrow specializations that form a common conclusion. Feature of the process of examination of the commission is that the expert organizer (leading expert) assigned to coordinate work, the sequencing work with objects, ensuring their safety, compliance deadlines expertise, contacts with entities that appointed expert, resolve current organizational issues.

Key words: examination, commission examination, comprehensive examination, concluded, expert, research.